

O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI MIFOLOGIK LUG‘ATLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATI

Matchanova Marhabo Umidbek qizi

Xorazm viloyati Xiva tumani 9-maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi mifologik lug‘atlarning lingvomadaniy xususiyati haqida ma’lumotlar jamlangan bo‘lib, unda mifologik lug‘at mifologik tafakkur mahsuli bo‘lgan mifologik mavjudotlar, buyumlar, joylar, harakatlar va mavhum tushunchalarni ifodalovchi leksik birlik sifatidagi xususiyati yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Mifologik lug‘at, leksik birliklar, filologiya va tilshunoslik tadqiqotlari, Alpomish, Umay, Tangri, Arthur, Merlin.

Mifologik lug‘at mifologik tafakkur mahsuli bo‘lgan mifologik mavjudotlar, buyumlar, joylar, harakatlar va mavhum tushunchalarni ifodalovchi leksik birliklar tizimini anglatadi. Ushbu leksik birliklar qadimgi e’tiqod tizimlarida shakllangan bo‘lib, insoniyatning atrof-muhitni, tabiat hodisalarini, axloqiy qadriyatlarni va ijtimoiy tartibni ramziy hamda g‘ayritabiiy obrazlar orqali anglashga bo‘lgan dastlabki urinishlarini aks ettiradi. Mazkur tizim xudolar, yarim xudolar, qahramonlar, ruhlar, jinlar, maxluqlar, muqaddas hayvonlar, sehrli buyumlar, kosmologik makonlar va mifologiyaga oid hodisalar nomlarini o‘z ichiga oladi. Mifologik lug‘at faqat arxaiik yoki eskirgan til qatlamiga mansub emas, balki zamonaviy nutq, adabiyot va kundalik muloqotda ham faol qo‘llanilib, ko‘pincha yangi metaforik va stilistik ma’nolar kasb etadi. Filologik tadqiqotlarda mifologik lug‘at jamoaviy xotira va dunyoqarashni aks ettiruvchi madaniy yodgorlik sifatida emas, balki muayyan semantik, stilistik va etimologik xususiyatlarga ega bo‘lgan til tizimi sifatida ham o‘rganiladi[1]. Ushbu leksik birliklar yuqori darajadagi ramziy zichlik, emotsional bo‘yoq va madaniy belgilanganlik bilan ajralib turadi. Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O‘zbek va ingliz tilshunosligida bu mavzu yuzasidan ilmiy tadqiqotlar olib borilgan, lekin monografik tarzda chuqur tahlil qilinmagan.

Mifologik lug‘at qamrovi bir nechta qatlamlarni o‘z ichiga oladi: Mif, mifonim va mifologema Filologiya va tilshunoslik tadqiqotlarida o‘zaro bog‘liq bo‘lgan bir qator nazariy tushunchalarni aniq farqlash muhim ahamiyatga ega. Bular - mif, mifonim va mifologema tushunchalaridir. Mif - koinot, insoniyat, tabiat hodisalari yoki ijtimoiy me’yorlarning kelib chiqishini g‘ayritabiiy voqealar va obrazlar orqali izohlovchi an’anaviy rivoyatdir. Miflar jamoaviy bilim shakli sifatida madaniy qadriyatlar, axloqiy tamoyillar va kosmologik tasavvurlarni avlodlardan avlodga yetkazadi. Tarixiy rivoyatlardan farqli o‘laroq, miflar faktik aniqlikka emas, balki ramziy haqiqat va madaniy ma’noga tayanadi. Mifonim - mifologik qahramon, joy yoki buyumni nomlash uchun xizmat qiluvchi atoqli ot bo‘lib, Alpomish, Umay, Tangri, Arthur, Merlin kabi nomlarni o‘z ichiga oladi. Mifonimlar milliy madaniyatga chuqur singib ketgan bo‘lib, ko‘pincha boshqa tillarda to‘g‘ridan-to‘g‘ri muqobilga ega emas

va izohsiz tarjima qilinmaydi. Badiiy matnlarda mifonimlar madaniy identifikatsiya va tarixiy uzviylik belgisi sifatida xizmat qiladi. Mifologema - turli matnlar, janrlar va madaniyatlarda takrorlanib keladigan barqaror mifiy tushuncha, obraz yoki motivdir. Qahramonlik yo'li, ezgulik va yovuzlik kurashi, muqaddas daraxt, to'fon miflari yoki yer osti olamiga tushish motivlari shular jumlasidandir. Mifologemalar muayyan nom yoki bitta syujet bilan cheklanmaydi, balki mifologik tafakkurning universal andozalarini ifodalaydi va takrorlanuvchi leksik, semantik hamda narrativ tuzilmalar orqali til vositasida namoyon bo'ladi [2]. Mifonimlar - mifologik personajlar, joylar va buyumlarning atoqli otlari; Apellyativ mifologik leksik birliklar - mifologik tushunchalardan kelib chiqqan umumiy otlar; Zamonaviy tildagi metaforik va ramziy kengayishlar, ya'ni mifologik so'zlarning asl mifiy ma'nolari yangi kommunikativ kontekstlarda qayta talqin qilinishi. Masalan, ingliz tilidagi dragon, demon, elf hamda o'zbek tilidagi ajdar, dev, pari so'zlari bir vaqtning o'zida mifologik mavjudotlarni ifodalash bilan birga, shaxs, vaziyat yoki mavhum sifatlarni tavsiflovchi ifodali stilistik vosita sifatida ham qo'llanadi [3]. Shu tariqa, mifologik lug'at qadimgi e'tiqod tizimlari bilan zamonaviy til amaliyoti o'rtasida bog'lovchi bo'g'in vazifasini bajaradi.

Shuni alohida qayt etish lozimki, mazkur tadqiqot o'zbek va ingliz tillaridagi mifologik lug'atni murakkab lingvomadaniy hodisa sifatida ko'rib chiqib, uning semantik, stilistik va konseptual ahamiyatini ochib berdi. Mifologik leksik birliklar qadimgi e'tiqod tizimlarining passiv qoldig'i emas, balki zamonaviy til tizimida faol ishtirok etuvchi, metaforik tafakkur, badiiy ifoda va madaniy o'zlikni shakllantiruvchi vositalardir. Xulosa qilib aytganda, mifologik lug'at insoniyatning dunyoni ramziy idrok etish, izohlash va hikoyalashga bo'lgan doimiy ehtiyojining tilshunoslikdagi yorqin namunasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Мифы народов мира. М., 1991-92. В 2 т. Т.2. С.201-202.
2. Тиллаева М.Б. Хоразм ономастикаси тизимининг тарихий-лисоний тадқиқи. ("Авесто" ономастикасига қиёслаш асосида): Ф.ф.н. дисс... –Тошкент, 2006. – Б. 101.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Беш томлик. Биринчи том. – Тошкент: Ўзбек миллий энциклопедиси, 2008. – Б. 84.